

# İKTİSADÎ PLÂNLAMA

## Tam İstihdam ve Maliye Politikası

*Prof. D. J. N. Worswick*

(Londra)

### I. — Giriş

Denememizin konusu umumî plânlamada maliye politikasının rolüdür. Bilindiği üzere, emtea fiatları, işgücü ve para vasıtasile tesirlerini gösteren piyasa kuvvetlerinin serbest hareketi ideal neticeyi vermemektedir. Maamafih, bununla piyasa kuvvetlerinin mevcut olmadığını, istishali organize etmek veya mal ve hizmetlerin şahıslar arasında inkisamını sağlamak için tamamen değişik bir düzen konması gerektiğini kasetmiyoruz. Söylemek istediğimiz sadece piyasa kuvvetlerinin yalnız başına ideal neticeleri veremediği ve devletin uygun müdahalesi, düzenlemesi ve teşviki sayesinde daha iyi neticelerin elde edilebileceğidir.

Millî ekonominin hedefleri hakkında sarih bir fikre sahip olmaksızın iktisadî plânlamadan bahsetmenin hiçbir mânası olamaz. Bundan ötürü, ikinci kısımda umumî olarak iktisadî hedefleri ele alacağız. Üçüncü kısımda ise âmme maliyesine dair Keynes'in ileri sürdüğü fikirlerden bahsedeceğiz. Keynes'in prensiplerine âşına olan okuyucu üçüncü kısmı atlayıp, doğrudan doğruya dördüncü kısma geçebilir. «Reel Kaynaklar Bütçesi» (Real Resources Budget) diye isimlendirdiğimiz bu kısmın mevzuunu, hedeflerin muayyen olduğu hallerde umumî iktisadî politikaya dair kesin kararlar alabilmek için, iktisadî gerçekler ve yeni trendleri göstermek hususunda en iyi metodun ne olduğu meselesi teşkil edecektir. Diğer bölümler ise, mevcut istatistiklerin kifayetsizliğinden enflasyona kadar muhtelif meselelerle ilgilidir.

Burada işaret etmek istediğimiz bir husus da İngilterenin istikbalinin iktisaden denizaşırı memleketlerle olan yakın bağılılığıdır. Maamafih, hernekadar bu bağılık dolayısıyla İngilterenin iç siyaseti dış memleketlerdeki değişiklikler gözönünde tutulmaksızın tayin edilemezse de, bazı hallerde meşkûk veya değişmesi muhakkak olan durumları izahatı basitleştirmek için sabit veya bilinir farzetmek zorunda kaldık.

## II. — İktisadî Politikanın Hedefleri

Devletin,

- 1) Tam istihdam,
- 2) Carî hesaplar bilânçosunda devamlı bir fazlalık temini,
- 3) Tediye bilânçosunun istikrarı,
- 4) Yüksek nisbette kapital yatırımı ve,
- 5) Âdil bir gelir tevzii

hedeflerini gerçekleştirmek için millî iktisada bir şekil vermeğe çalışacağını kabul edeceğiz.

İkinci ve üçüncü hedefler aslında beynelmîl siyaset ve dış iktisat siyasetini ilgilendirdiğinden burada incelenmeyecektir. Maamafih, bu bakımdan millî hudutlar dahilinde yapılabilecek bazı şeyler vardır ki, bunları ele almadan geçemeyeceğiz. Gelir inkisamında eşitlik meselesini tetkik etmeyeceğiz. Bazı kimseler dördüncü gayeyi «yüksek nisbette kapital yatırımı» ndan ziyade «müstahsiliyette yüksek nisbette bir çoğalma» olarak göstermenin daha doğru olacağını; zira, sermaye artışının müstahsiliyeti arttırma vasıtalarından yalnız bir tanesi olup, daha iyi idare ve işveren - işçi münasebetleri, işgücünün yeni bir tevzii, mamûllerin standardizasyonu, sürümün teşkilâtlandırılması gibi hususların da bu bakımdan büyük rol oynadığını iddia edebilir. Maamafih, mevcut teçhizat umumiyetle zannedildiği gibi yeni yatırımın yerini tam tutamaz. Bir misal verelim: pamuklu dokuma fabrikalarında işgücünün yeniden dikkatli bir tevzii işgücü başına istihsali önemli miktarda arttırmış, kazancı çoğaltmış ve maliyeti düşürmüştür. Fakat bu iş, mütehassısların bazan bir kaç hafta, bazan da bir kaç ay süren tavsiyelerine lüzum gösterir. Sür'atlendirilmesi için ise, daha fazla sayıda mütehassis ve işletme idarecisi yetiştirilmesine, yani, carî istihsalde kullanılabilecek istihsal âmillerinin gelecekte istihsali arttıracak hazırlıklara bir müd-

det için tahsisine ihtiyaç vardır. Demek ki, her ne kadar müstahsiliyeti arttırmak için yeni sermaye teçhizatı ilâvesinden gayri bir çok usul varsa da, hemen hemen geniş mânada bir yatırım istemiyen hiç bir yol mevcut değildir. Günümüzdeki şartlar altında İngilterede müstahsiliyeti arttırmak için istihsal âmillerini carî istihlâktan diğer sahalara kaydırmaktan başka bir yol olmadığını burada belirtelim.

Nihayet tam istihdamı niçin hedef olarak ele aldığımızı da izah edelim. Bir çok iktisatçılar istihdamın arzuları tatmin edecek mal ve hizmetleri sağlıyan bir vasıttan başka bir şey olmadığını ve en büyük tatmin (satisfaction) olan refahın, daha doğrusu reel istihsalin daha uygun bir gaye olabileceğini ileri sürebilirler. Hattâ, tam istihdamın biraz işsizliğin mevcut olduğu hale nisbetle daha az reel istihsale veya müstahsiliyette daha yavaş bir inkişafa yol açması da mümkündür. Bunlara rağmen tam istihdama yine de hedef olarak bakmamızın sebebi, ihtisaslaşmanın yüksek bir dereceye vardığı modern sınıf ekonomide bir işe sahip olmanın ve istendiği zaman onu değiştirebilmenin sosyal sağlamlığın esaslı bir unsuru olmasıdır. Kanaatimizce, İşçi Hükümetinin harpten sonra yaptığı değişikliklerin içinde en başarılısı, tam istihdamın teminidir. Çalışma fırsatı verilmeyen hiç bir insan tam bir insan olamaz. «Bir kimsenin işsizlikle çalışma kabiliyetini kaybetmeğe bırakılmasındansa, işsiz kaldığı müddet zarfında emeğini yakmak evlâdır» [1].

Yukarıda sıraladığımız beş hedef daima birbiriyle kabili telif olmayabilir: meselâ, tam istihdamla beraber tediye bilânçosu muvazenesi, veya gelir inkisamında eşitlikle yüksek nisbette kapital yatırımı bir arada sağlanamıyabilir. Bu bakımdan iktidardaki hükümetin, gerek nazarî prensipler ve gerek tatbikat itibariyle söz konusu gayeler arasında bir seçim yaparak, hangisine daha fazla önem vereceğini tesbit etmesi lâzımdır. Bunu yaparken de alınacak kararlar tahminler ve peşin hükümlere değil, fakat gerçeklere istinad ettirilmelidir.

İleri sürdüğümüz hedeflerin hepsi reel ölçülere vurulabilir. Nitekim, bu sebepten ötürü «enflasyonu bertaraf meselesi» ni başlıbaşına bir hedef olarak saymadık. Esasen, «enflasyon» kelimesi muhtelif kimseler için o kadar başka şey ifade etmeğe başlamıştır ki, ister istemez «enflasyonu bertaraf» mefhumu müphem kalmak-

[1] Sir William Petty: T. W. Hutchinson, «Review of Economic Doctrines 1870-1929» den iktibasın.

tadır. Maamafih, umumî fiat seviyesi ve fiat temevvüçleri ile ilgili olan mânasını ele alsak bile; sadece nakdî bir gayeye ulaşmak için çalışma doğru olmayacaktır. Bir kere, İngiltere dahilindeki fiat seviyesi dünyanın diğer kısımlarındaki fiatlardan tecrit edilerek ele alınamaz. Sonra, daha önemli bir nokta da bu gayenin reel ölçülerle belirtilmemesidir. Bundan ötürü, «enflasyonu bertaraf» etmeyi bir hedef olarak ileri sürmedik; fakat, yazımızın sonunda enflasyon meselesini incelemeden de geçmiyeceğiz.

### III. — Bütçe ve Tam İstihdam

Gayrı iradî işsizlik çeşitli sebeplerle ortaya çıktığından, bununla ilgili siyasetin işsizliğin sebeplerine göre ayarlanması lâzımdır. Elli yıl önce, mevsimler ve siklik faktörlerden ileri gelen istihdam intizamsızlıkları nazarı dikkati çekiyor ve istihsal şekli değişiklikler geçiren dinamik bir cemiyetteki geçici işsizliğin büyük yekûnlara varmasından kaçınılamıyacağı düşünülüyordu. Son yirmi yıl zarfında ise, işsizliğin muhtelif şekillerinin bütün millî ekonomi ve umumî istihdam seviyesi çerçevesinde tetkik edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. İşsizliğin sebebi, meselâ pamuklu dokuma sanayiinde olduğu gibi, muayyen bir sanayiın mamûllerine karşı talebin azalması olabilir. Fakat, böylece ortaya çıkan işsizliğin devam süresi, genişliyen sanayi ve hizmet branşlarında işgücüne karşı talebin durumu ve işgücünün muhtelif meslekler ve coğrafi bölgeler arasındaki hareket kabiliyetine bağlıdır.

Burada, hususî veya bünyevî işsizlik çeşitlerini bir tarafa bırakarak, yalnız geniş anlamda umumî istihdam seviyesini inceliyeceğiz. Yeter miktarda istihsal âmillerine sahip herhangi bir memlekette, istihdam seviyesi her şeyden evvel hizmetlere ve mallara karşı mevcut bulunan mecmu talebin seviyesine bağlıdır. Fertler, kazandıkları gelirin vergi çıktıktan sonra geri kalan kısmının büyük bir nisbetini mal ve hizmet satın almaya sarfetmektedir. Miktarı çeşitli faktörlere göre değişen harcanmayan kısım ise tasarruf edilir. Tabii, şahısların gelirinden ayrılan kısımdan gayrı, tam tasarruf olarak sayılabilen şirketlerin dağıtılmamış kârları vardır. Hususî şahıslarca mal ve hizmetlere yapılan carî masrafların dışında, merkezî hükûmet ve mahallî idarelerin öğretmen maaşları, askerî kuvvetlerin ücretleri ve teçizat masrafları, memurların kırtasiye masrafları gibi mal ve hizmetlere yaptıkları carî masraflar sa-

ylabilir. Bundan sonra, kapital yaratma, diğer bir deyişle yatırım masrafları gelir. Bu masraflar ya şahsî teşebbüs, yani fertler veya hususî firmalar tarafından yapılır; yahut ta, kısmen veya tamamen devlet bunları finanse eder [2]. Nihayet, millî hudutlar dahilinde gelir ve istihdam artışına yol açan yabancıların millî mal ve hizmetlere karşı talebi gelir. Diğer taraftan, vasıtalı veya vasıtasız şekilde mamûl madde veya ham madde ithaline sebep olan millî sarfiyatın bir kısmı dahilde değil, fakat bunları arzeden memleketlerde gelir ve iş yaratacaktır.

Herhangi bir yıl zarfında millî istihsale karşı mecmu talep, o yıl şahısların ve devletin mallara ve hizmetlere yaptıkları carî sarfiyat; hususî teşebbüs ve devlet yatırımları; ve yabancıların millî mal ve hizmetlere yaptıkları sarfiyatın yekûnundan, bizim yabancı mal ve hizmetlere yaptığımız sarfiyat çıkarıldıktan sonra kalan tutara eşittir. Hiç şüphesiz, ticaret bilânçosuyla ilgili son iki kalem, mecmu gelirine nisbetle ticaret hacmi çok yüksek olan İngiltere gibi bir memlekette, istihdam seviyesine devamlı şekilde çok yakından bağlıdır. Bu meseleyi ilerde tekrar ele almak üzere şimdilik bırakalım ve istihdam seviyesinin sadece hususî teşebbüsün ve devletin carî masrafları ve yatırım masrafları tarafından tayin edildiği bir millî ekonomi düşünelim.

Devlet sarfiyatının az olduğu veya vergilerden elde edilen varidata eşit gelmesine dikkat edildiği bir serbest rekabet ekonomisinde, yukarıda adı geçen dört kalemin, mevcut bütün işgücüne istihdam imkânı verecek bir yekûna varması için hiçbir sebep yoktur. Buna misal olarak 1920 ve bilhassa 1930 yıllarında İngiltere ve Amerikadaki devamlı talep noksanını gösterebiliriz. İkinci Dünya Harbi sırasında ve harpten sonra ise carî olan temayül bunun tam aksi yöndedir; yani, hususî teşebbüs ve devlet tarafından yapılan sarfiyatın mecmuu, iktisadî sistemin tam istihdamdaki mal ve hizmet istihsali kapasitesinin üstüne çıkmıştır. İşte, bu nokta tam istihdama ulaşmak için bütçe politikasının oynayabileceği rol hakkında bize anahtar vazifesini görebilir. Eğer devlet sarfiyatını gelir ve istihdam yaratıcı, vergileri de gelir ve istihdam yokedici olarak düşünürsek, devlet sarfiyatı ile vergileri ayarlıyarak, herhangi bir talep noksanını telâfi etmek veya talep fazlasını gidermenin müm-

[2] Sarfiyatı, devletin ve şahısların, veya carî ve yatırım masrafları olarak tasnif etmenin doğurduğu nazari veya tatbiki zorlukları burada ele almıyacağız.

kün olabileceği anlaşılır. Mecmu talebin düşük olduğu ve işsizliğin de önemli miktara vardığı zamanlarda, devlet ya vergileri azaltmak veya kendi sarfiyatını arttırmak, yahut ta her ikisini de yapmak yoluna gidebilir. Aksine, harbi takip eden yıllardaki gibi mecmu talebin çok arttığı hallerde, devlet sarfiyatını azaltabilir veya vergileri yükseltebilir; yahut ta her iki çareyi beraberce tatbik edebilir.

Tam istihdamı hedef tutan bir maliye politikası, talep noksanı sözkonusu olduğu zaman, eğer bütçe daha önce muvazene halindeyse, bir bütçe açığına; talep fazlası mevcutsa bütçe fazlasına ihtiyaç gösterebilir. Devlet sarfiyatı ve vergilerin mecmu millî gelirin önemli bir nisbetini teşkil ettiği herhangi bir memlekette, bütçeyi tam istihdam için plânlama pek de zor bir iş değildir. Millî gelirin nisbetle vergi hasılatı belki de dünyada en yüksek seviyeye varması itibariyle, hiç şüphesiz İngiltere bu bakımdan pek müstesna bir durumdur.

Yukarıdaki prensipleri izah için ticaret bilânçosunu bir müddet için nazarı itibara almamıştık; şimdi, ticaret bilânçosunun istihdam seviyesi üzerindeki tesirlerini görelim. Dış talebin İngiliz mallarının aleyhine dönmesi, dahildeki istihdam seviyesinde bazı değişikliklere yol açacaktır. Buna karşı yapılacak ilk hareket, istihlâk malları veya yatırım mallarına karşı dahilî talebin, ihracatın azalması dolayısıyla serbest kalan istihsal âmillerini massedecek şekilde artmasına imkân vermek olacaktır. İhracat azaldığı halde yine de gereken ithalâtı karşılayabiliyorsa, veya büyük altın, dolar ihtiyatları veya beynelmîlî ödemelerde kullanılabilecek diğer vasıtalar mevcutsa, bu kolayca temin edilebilir. Maamafih, İngiltere henüz bu kadar müsait şartlar içinde bulunmaktan oldukça uzaktır. Bundan ötürü, ihracattaki önemli bir azalış, ithalâtın da derhal azalmasını gerektirecek ve istihsale giren yabancı menşeli maddelerin miktarını, diğer bir deyişle ithal temayülünü daraltmak icab edecektir.

Bu gibi hallerde bütçe politikası da bir dereceye kadar yardımcı olabilir. Meselâ, muhteviyatında çok ithal maddesi bulunan mallara istihlâk vergileri ve ihraç edilebilecek mamûl maddeleri dahilî talebin massetmesine mâni olmak için de satış vergileri koymak suretiyle durum biraz düzeltilebilir. Bazı iktisatçıların ileri sürdükleri gibi dış tediye güçlükleri Keynes'in teklif ettiği âmme politikasını uygunsuz düşürmeyip, sadece Keynes'in prensiplerini izah etmek için kullanılan basit iktisadî modellere nazaran durumu daha muğlâklaştırmaktadır.

Tam istihdamı sağlamak için talebin memleketteki potansiyel istihsal âmillerinin istihsalini massetmeye yetecek miktarda olması gerekir. Kısa vâdede bunu sağlamak için şüphesiz pek çeşitli yol mevcuttur. Devlet, vergileri uygun nisbetlerde ayarlamak suretile ya zengin tabakanın lüks istihlâkını, veya büyük halk kütlelerinin kütlévî istihlâk esyası istihlâkını teşvik edebilir. Ayrıca, silâhlanma ve mesken inşaatı da istihdam yaratır.

Diğer gayeler de gözönünde tutulduğu takdirde, bütçe meselesi daha girift bir mahiyet alır. Meselâ, gelir inkısamındaki müsavatsızlığı gidermek için yüksek müterakki vergilere ihtiyaç vardır. Halbuki, vergilerin çok yüksek nisbette olmasının fertlerin çalışma ve tasarruf arzuları ve rizikonun yüksek olduğu sahalara müteşebbislerin yatırım yapma isteği üzerinde menfi tesirleri olabilir. Bunu düzeltmek için de, gelir vergisini tasarruf edilen veya yatırıma tahsis edilen geliri kısmen veya tamamen muaf tutacak şekilde tadile ihtiyaç olabilir.

Bu bölümde izahatı ister istemez mecmu kıymetler itibarile yapmamız, neticede bizi iktisadî kontrolün bellibaşlı vasıtası olan bütçeye götürdü. Fakat, her mecmu kıymet muhtelif münferit kıymetlerden müteşekkildir, ve bundan dolayı arttırılması veya azaltılması münferit kıymetlere bağlıdır. Münferit kıymetleri ele aldığımız zaman da harcamaların zaman ve yeri meselesinin önemi derhal belirir ve bütçe politikasını daha sür'atli veya daha değişik iktisadî kontrol vasıtalarıyle desteklemek lâzımgeldiği anlaşılır.

#### IV. — Umumî Plânlama ve Reel Kaynaklar (Reel Resources)

İkinci Dünya Harbi sırasında entellektüel sahada en önemli ilerlemelerden biri, iktisatçıların ve idarecilerin mefhumların ağından kurtulup, iktisadî meseleleri reel kıymetler itibarile düşünmeyi öğrenmeleri olmuştur. Artık sözkonusu mesele nakdî maliyet masrafları ve varidatı arttırmak değil, fakat reel istihsal, yani şu kadar sayıda uçak, tank, elbise; veya şu kadar kilo et, patates, ekmek ve bunları istihsal edecek reel kaynaklar, yani işgücü, malzeme ve teçhizattır. Alelâde bir kimseye hâdiselere tabîî bakış şekli olarak gözüken bir şeyden «inkışaf» diye bahsetmek insana garip geliyor. Nitekim, bu bakımdan «entellektüel sahada atılan bir adım» yerine, «eski zihniyetten kurtulma» dersek, belki bu olayı daha iyi ifade etmiş oluruz. Bilindiği üzere, yüzden fazla sene boyunca iktisat ilmi daha ziyade fiat ve kâr meseleleriyle ilgilenmiştir. Bir çok iktisat-

çıların bizi ikna etmeğe çalıştıkları üzere, müteşebbislerin kendilerine en fazla kârı sağlıyan malları istihsal ettikleri hususî teşebbüs sistemi bütün cemiyet için en iyi sistem olsaydı, herhangi bir sanayi branşında istihdam edilen işgücü adedi veya bir yıl zarfında istihsal edilen çelik miktarı ancak merak saikile araştırılacaktı ve rakamlar ne olursa olsun fiat mekanizmasına göre âdil sayılacaktı.

Bu zihni kurtuluşun devletin eskiye nisbetle iktisadî hayatta iki bakımdan çok daha önemli bir rol oynadığı zamana rastlaması gayanı dikkattir. Bu sırada devlet ya uçak, harp gemisi vs.. gibi türlü çeşit mamûllerin istihsalı için yapılan mukaveleler veya silâh altındaki kuvvetlere ve sivil müdafaa hizmetindekilere tediye edilen ücretler şeklinde millî istihsalın yarısını satın almaktaydı. Bundan başka, istihsal âmillerinin tahsisi hususunda çeşitli programlar tatbik ediliyordu. İstihsal ve ithalât için yapılan «miktar programları» ve işgücü ve diğer reel kaynaklar için yapılan bütçeler, harp iktisadî organizasyonunun çerçevesinden tabii bir şekilde çıkıvermişti.

1945 denberi, devletin doğrudan doğruya yaptığı mübayaaların millî istihsaldeki nisbeti azalmıştır; (1951 - 52 de yeniden silâhlanma dolayısıyla husule gelen artış pek cüz'fidir.) ve dolar sahasından yapılan ithalât hariç, ham maddeler ve bilhassa işgücü üzerinde doğrudan doğruya yapılan kontroller kaldırılmıştır.

Reel kaynaklar bütçesinde yapılacak dökümün teferruat derecesi, bir dereceye kadar tatbik edilen veya edilmesi düşünülen iktisadî kontrol çeşitlerine bağlıdır. Bununla beraber, bir iktisadî değişikliğin tatbikattaki vasıtalı neticeleri ekseri vasitasız neticeleri kadar önemli olduğundan, doğrudan doğruya yapılan devlet müdahalesi, meselâ sırf ithalât ve bütçe üzerinde bazı stratejik kontrollere inhisar etse dahi, bunların bütün millî ekonomi çerçevesinde bir insicam gösterebilmesini temin için reel kaynaklar bütçesinin mümkün olduğu kadar teferruatlandırılması gerekecektir.

Reel kaynaklar bütçesinin esas fikrini anlıyabilmek için millî iktisadın hedefi mallar veya fizikî birimlerle ifadelendirilen nihai istihsal olarak düşünülür ve millî ekonomi muhtelif sektörlerle ayrılır. Teknik aynı kaldığı takdirde, herhangi bir sektörde bir birim fazla istihsal yapılması, diğer sektörlerden işgücü ve ham madde çekilmesini gerektirecektir [3]. Bir sektörün istihsalı ya diğer bir sek-

[3] Reel kaynaklar bütçesine bir ev sektörü ilâve ederek işgücüyle diğer sektörler arasında tecanüs sağlanabilir. Bu sektörün (input) u yani istihsalde sarfedilen istihsal faktörleri istihlak malları ve hizmetleri, ve (output) u yani istihsalde elde edilen hasıla, işgücüdür.



törün ham maddesini teşkil eder, yahut ta nihaî bir maldır. Sektörler arasında karşılıklı bir münasebet vardır: meselâ, kömür istihsalı için demire, demir istihsalı için kömüre ihtiyaç vardır.

Her sektörde istihsal tekniği bilindiği ve değişmediği takdirde, prensip itibariyle daha önceden tesbit edilen nihaî istihsal miktarı için her sektörün ne kadar istihsal etmesi gerekeceğini hesaplayabilir ve bu hesaba göre istihsal etmesi gereken miktarla, fiilen istihsal ettiği miktarı mukayese edebiliriz. Farzedelim ki, muayyen miktardaki nihaî malın istihsalı için bir yıl önce istihsal edilenin iki misli çeliğe ihtiyaç vardır. Eğer o yıl işletme kapasitesinin ve işçilerin yarısı işsizse, hiçbir mesele yoktur. Eğer değilse, ya çelik istihsalını iki misline çıkarmak için hususî gayret sarfına ihtiyaç olacak, veya tesbit edilen nihaî mal miktarından vazgeçilmek zorunda kalınacaktır. Meselâ, mevcut işgücünün hepsi istihdam ediliyorsa, daha fazla çelik istihsalı ancak diğer bir şeyin istihsalinden feragat etmekle mümkün olacaktır. Demek ki, çelik arzındaki artışın tepkileri nihaî mallarda bir değişikliğe yol açacaktır. İşte reel kaynaklar bütçesinin gayesi millî ekonominin muhtelif sektörlerindeki istihsalin birbirine uygun olmasını temindir.

Şimdi, bundan önceki kısımda prensipleri izah edilen malî bütçenin reel kaynaklar bütçesinin hususî bir hali, daha doğrusu bir tamamlayıcısı olduğunu anlyabiliriz. Bu, muayyen bir devrede millî ekonominin nihaî gayesi olan nihaî mallarla, vergiler ve devlet sarfiyatının bünyesinin kabili telif olması lâzımdır, demektir.

Son yıllar zarfında bir çok Batı Avrupa memleketinin malî politikasını reel kaynaklar bütçesine istinada çalıştığını görmekteyiz. Maamafih, sık sık, hâdiseler plânlanan veya daha önceden tahmin edilenden çok farklı çıkmaktadır. Bu itibarla, bu tip bütçenin hudutlarını gözden uzaklaştırmamak lâzımdır; bunları gözönünde tutmaksızın merkezî plânlamanın faydaları hakkında mübalâğalı iddialarda bulunmak çok zararlı olabilir.

Esas güçlük bir sektörün istihsalinde sarfedilen istihsal faktörleri yekûnu ile elde edilen hasıla veya bu yekûn ile diğer bir sektörde elde edilen hasıla [4] arasındaki münasebetleri gösteren teknik

[4] Hernekadar ne (input) ve ne de (output) kelimesinin bulduğumuz türkçe karşılıkları bu kelimelerin mânasını tam olarak ifade edemiyorsa da, bunlara aşina olmayan okuyucuya umumî bir fikir verebilir kanaatindeyiz.

koefisyanların ölçülmesinin kolay olmaması ve bunların önceden tahmin edilemeyen değişikliklere maruz kalmasından doğmaktadır. Gerçi, bir ton çelik istihsali için gereken kömür miktarının kolayca hesap edilebileceği zannedilir. Fakat, miktarı kesin olarak bilebilmek için, istihsal edilecek çeliğin ve kullanılan kömürün çeşidini ve imal ameliyesinin mahiyetini belirtmemiz gerekir. Gelecek yılki çelik istihsalinin lüzum gösterdiği kömür miktarını hesaplayabilmek için, her değişik tip çelikten istihsal edilecek miktar ve istihsalin hangi işletmede yapılacağı v.s. gibi birçok noktaları gözönünde alır; halbuki, siyasetçi, tahminlerin olayları kontrolde kullanılabilir; halbuki, siyasetçi, tahminlerden dolayı kontrolde kullanılacak sür'atte yapılmasını ister. Bundan ötürü, değişik tip çeliği ve kömürü topluyarak elde edilen yekûnların mukayesesine gidilecektir. Bu şekilde elde edilen istihsalde sarfedilen istihsal faktörleri ile elde edilen hâsıla arasındaki münasebetin (input — output relationship) geleceğe de teşmil edilmesi ise, istihsal edilen muhtelif tip çelik ve kullanılan kömür nisbetinin aynı kalacağı faraziyesine dayanmaktadır. Aslında, tabii, daima bu varit olmayabilir. Bilhassa, muayyen tip bir çeliğin istihsaline giren kömür miktarının daima bir dereceye kadar değiştirilebileceği ve kömür arzının azlığı veya çokluğuna göre daima değiştirildiği gözönünde tutulursa, böyle olmayacağı daha da iyi anlaşılır [5]. Fakat istihsal faaliyetinin bir zamana ihtiyaç göstermesi dolayısıyla, yekûnlarla uğraşmaya başlınca, istihsale giren hangi cinsten ne miktarda kömürün, hangi cinsten ne miktarda çelik istihsal ettiği kesin olarak bilinemez. Bu hususla ilgili olarak stokların ve hâlen yapılmakta olan istihsalin ölçülmesi meselesi çoğu zaman büyük önemi haizdir. Ancak, uzun tecrübeler istihsalde sarfedilen istihsal faktörleri ile elde edilen hâsıla arasındaki münasebeti hesaplamanın ne dereceye kadar makul olduğunu ve bu münasebetin ne müddet için carî olacağını gösterebilir. Maamafih, grevler, lock-outlar, harpler, tabii âfetler veya önceden tahmini imkânsız diğer hâdiseler, en tecrübeli ve uzak görüşlü bir kimsenin tahminlerini bile boşa çıkarabilir. Hernekadar, muayyen çeşit bir tabii âfet pek sık sık husule gelmezse de, her an bir çeşidi şurada burada etkilerini göstermektedir.

İngilterede yapılan hesaplarda bilhassa sınaî müstahsiliyet, dış ticaret mübadele hadleri (terms of trade), ve stok hareketlerindeki

[5] Müttegebbsin hesaplarında fiyatların alçak veya yüksek olmasının ve istihsale giren miktarın değiştirilebilmesinin çok önemli rolü vardır.

değişiklikleri tahminde zorluk çekilmiştir. Henüz iktisatçılar arasında geçmişte müstahsiliyette husule gelen değişiklikleri izah bakımından birlik olmadığına göre, kesin tahmin yapabilmekteki inkişafın ancak pek yavaş olacağı anlaşılmaktadır. Stok değişikliklerinin önemi, 1950 - 52 yılında tediye bilânçosuna dair yapılan tahminleri bu değişikliklerin altüst etmesiyle daha fazla ortaya çıkmıştır. Gerçekten, stoklara dair doğrudan doğruya yapılan daha iyi tahminlere ihtiyaç vardır, fakat bunları elde etmek kolay yolmiyacaktır. Hernekadar gelişen teşebbüsler kendileri için gerek fizik birimler, gerekse kıymet itibariyle malzeme stokları, o sırada yapılan iş ve ellerindeki mamûl maddelere dair kayıt tutarlarsa da, çoğu teşebbüslerdeki stok kayıtları bir muhasebe yekûnunun yıllık tahminine inhisar edebilir ve takip edilen metoda göre bu rakam stokların hakikî kıymetinden farklı olabilir.

İktisadî tahmin maksatları için muntazam fasıllarla stokların kıymetinin oldukça doğru bir şekilde hesap edilmesi, teşebbüslerin muhasebesinde küçük bir inkilâp yapılmasını gerektirecektir.

Devlet istatistik teşkilâtının kadrosunu ve faaliyetinin şümülünü genişletmek suretiyle daha doğru rakamların elde edilebileceğini söylemek kâfi değildir. Evet, teşebbüsleri hükûmete daha fazla vergi vermeye kanun mecbur tutarak bu işde daha fazla mütehasıs çalıştırmaya sevk etmek veya devlet istatistik teşkilâtının kadrosunu genişletmek sayesinde rakamların daha sahih olması sağlanabilir. Fakat, bunun sarfedilen gayretlere değip değmiyeceği de ayrı bir meseledir; rakamları ıslah etmek için bu işe tahsis edilen munzam istihsal âmilleri, acaba diğer bir sahada daha faydalı olabilir mi? Tabii, bunu tayin pek kolay değildir. Maamafih, çoğu gelişen teşebbüslerde tatbik edilen yeni metodlar diğer teşebbüslerde de kullanılmıya başlanınca, istatistiklerin gitgide daha ıslah olacağına da şüphe yoktur.

İstatistik rakamlarının ıslâhına paralel olarak, millî ekonominin muhtelif sektörlerinde serfedilen istihsal faktörleriyle elde edilen hasıla arasındaki münasebete dair daha doğru bilgi mevcut olabilecektir. Maamafih, ilmî araçların ıslâhı ile, meselâ astronomi sahasında daha sahih, daha kesin tahminler yapıldığına bakarak, iktisadî tahminlerde de aynı şeyin olmasını beklemek hatadır. Bir misalle niçin olamayacağını belirtelim. Meselâ, petrol esham fiatının 1956 yılı Ocak ayında ne olacağı önceden tahmin edilmiştir. Fakat, bildirilen fiata göre yüzlerce spekülâtör hareket tarzını o şekilde değiştirecektir ki, tahminin yapılmasında mevcudiyeti farzedilen

şartlar artık mevcut olmayacaktır. Aynı şekilde, mütehassıslar Maliye Vekiline gelecek yıl bir depresyon olacağını söyleseler, Maliye Vekili buna mâni olmak için tedbirler alacak ve belki de depresyon olmayacaktır. — Esasen, yukarda da izah ettiğimiz gibi, iktisadî tahminlerin bütün gayesi, alınacak tedbirlere önderlik etmektir. Maamafih, tahminlerin karşısında alınacak kararlar düzenli ve bilinebilen kanunlarla izah edilemediği müddetçe (ki kanaatimce bu pek mümkün değildir) istatistikler ne kadar islâh edilirse edilsin, iktisadî tahminler emniyetli olmamağa mahkûmdur. —

Plânlı bir ekonominin düzeni ile, serbest rekabet ekonomisinin düzensizliğini sık sık ele alan sosyalistlerin bu noktayı gözden uzaklaştırmamaları lâzımdır. Gerçekten, belki de serbest teşebbüs ekonomisinin düzensizliğini (kaosunu) düzenli kanunlar ve münasebetler vasıtasıyla, Sovyet Ekonomisinin hareket tarzına nazaran izah etmek daha kolaydır. Maamafih, bir sistemin nasıl işlediğinin daha kolay izah edilebilmesi, eğer o iktisadî sistem kötü işliyorsa hiç de sistemin lehine kaydedilecek bir fazilet değildir. Ancak, şu da muhakkaktır ki, umumî plânlama belirsizliği tamamen bertaraf edilebilecek ideal bir teknik olmaktan uzaktır ve daha ziyade bunu azaltan, iktisadî sistemin daha düzenli işlemesine imkân veren bir teknik olarak düşünölmelidir.

Yukarıda izahat, okuyucuda plânlamanın hatalı istatistiklerden çıkarılmış yanlış sonuçlara istinad ettirildiği ve netice itibarile bundan toptan vazgeçmenin daha doğru olacağı fikrini uyandırabilir. Şüphesiz ki, izahatımızda göttüğümüz gaye hiç de bu değildir. 1950 yılında hükûmet, yirmi yıl önceye nisbetle millî ekonominin durumu hakkında çok daha fazla bilgiye sahiptir. Bütün eksikliklerine rağmen umumî plânlama teşebbüsü, iki dünya harbi arasındaki devrede kütle işsizliği ve beynelmilel ekonomi düzeninin bozulması karşısında hükûmetlerin tatbikat bakımından içine düştüğü çaresizliğe nazaran 1945-50 yıllarında çok daha müsait bir durum yaratmıştır. Bununla beraber, yapılan ilerlemeye bakarak tahmin tekniğinin ve umumî planlamanın güçlüklerini ve hudutlarını gözönünde tutmamak büyük hatâ olur.

#### *b) İthalât ve ihracat.*

İngiltere hükûmeti vergiler ve subvansiyonlar, halka meccanen sağlanan hizmetler ve vesika usûlü gibi çeşitli yollarla iç piyasaya bir dereceye kadar tesir ederek, mecmu talebin veya sadece bazı

sektörlerdeki talebin artmasına veya azalmasına âmil olabilir. Fakat, hükümet hernekadar zevkler ve teknikteki değişiklikler, efektif talep tahavvülleri, gümrük tarifesi ve kontenjan siyaseti v.s. gibi muhtelif sebeplerden dış piyasalarda ortaya çıkan istikrarsızlığı beynelmilel tedbirler ve iki taraflı anlaşmalarla azaltabilirse de, bu istikrarsızlığın İngilteredeki plânlamada yine de belli-başlı belirsizlik unsurunu teşkil edeceğine şüphe yoktur. Eğer daha önceki teşhisimiz doğru ise, önümüzdeki 5 - 10 yıl zarfında İngilterenin, millî ekonominin bünyesinde ithal temayülünü azaltacak ve ihracatı teşvik edecek tedbirlere başvurması gerekecektir. Nitekim, İkinci Dünya Harbindenberi maliye politikası bu bakımdan önemli bir rol oynamaktadır. Meselâ, satış vergisi (purchase tax) nin muhafazası, ihraç edilebilecek mamûllere karşı iç piyasadaki talebi tahdide yardım etmiş; buna karşılık, aynı verginin dokumalar için indirilmesi, 1951-52 yılında gerek iç ve gerek dış piyasada bunlara karşı talebin şiddetle azalması karşısında geriliyen dokuma sanayiinin kalkınmasını desteklemiştir. Bütün zorluklarına rağmen, gelir vergisine ihracatı teşvik edecek mahiyette bazı maddeler ilâvesi de mümkün olabilir.

### c) Yatırım :

19'cu yüzyıl iktisatçılarının nazariyesine göre yatırım, yâni cemiyetteki reel katıpal stokuna yapılan ilâve, ancak şahısların gelirlerinin bir kısmını istihlâkten içtinap ettikleri takdirde mümkün olabilir; ve hiç olmazsa kısa vadede yatırım ve istihlâk birbirinin alternatifidir. Bu nazariye, zımnen bütün işgücü faktörünün tamamen kullanıldığını kabul etmektedir. Halbuki, günümüzde böyle bir şeyin varit olmadığını artık herkes biliyor. 1930 yıllarında Keynes herşeyden evvel bu zımnî faraziyenin açıklanması gerektiğini ileri sürdü; ve açıklandığı takdirde de iktisat tarihinin birçok devrelerinde, bilhassa kendi görüşünü ileri sürdüğü devrede böyle bir şeyin varit olmadığını isbata muvaffak oldu. Yaygın bir işsizlik mevcut olduğu hallerde, yatırımın artması istihlâkin azalmasına ihtiyaç göstermeyip, aksine munzam yatırım sayesinde artan gelirlerin harcedilmesiyle istihlâkin artmasına sebep olur. İstihlâka yapılan sarfiyatın, faraza vergilerin azaltılması dolayısıyla artması, iş hayatında kârları arttıracak ve bu da envestismanın yükselmesine yolaçacaktır. Bu izah tarzında yatırım ve istihlâk birbirinin alternatifi olmayıp, birbirinin tamamlayıcısıdır: birindeki artış, diğesinde de artışı teşvik etmektedir.

Burada hemen şunu belirtelim ki, gerek klasik ve gerekse modern Keynezyen görüş haklıdır; iki görüş arasında bir tezat sözkonusu olamaz, çünkü ayrı faraziyelere dayanmaktadırlar. Fakat, yeni fikirlerin herkesçe kabulü ekseri bir zamana ihtiyaç gösterdiğinden, Keynes'in 1930 yıllarındaki devrimci fikirlerinin, maalesef günümüzün meseleleri hakkındaki fikirleri müphemleştirmesi gibi bir durumla karşılaşırız. Öyle ki, şimdi yatırımın ancak ve ancak daha önceden piyasada veya mecmu talepte husule gelen bir genişlemeyle mümkün olabileceğine dair kuvvetli bir fikir yerleşmiştir.

Bazen, «katsayı» (multiplier) veya «hızlandırma prensibi» (accelerator) gibi koefisyanlara atıf yaparak mecmu yatırımla mecmu istihlâk arasında sıkı ve değişmiyen bir kemmî münasebet olduğunu belirten iktisatçılar, bu görüşü daha da kuvvetlendirmektedir. Sözkonusu muhakeme tarzına göre, tam istihdamı sağlayan ancak bir tek yatırım nisbeti vardır.

Tabii bundan daha tehlikeli veya daha yanıltıcı birşey olamaz. Eğer, işgücünün tam istihdamını; ve kısa vadede istihsalın değişmediği, fakat teknik gelişme ve yeni sermaye sayesinde zamanla arttığı bir hali başlangıç noktası olarak alırsak, yatırım ve istihlâk muvazenesinin muhakkak sabit olması lâzım gelmediğini görürüz. Bu noktayı kabataslak belirtelim: meselâ, devlet vergilendirme yolile istihlâkı 100 milyon sterlin tutarında azaltıp, isteyen herhangi bir şahsa verilmek üzere kıymeti aynı tutara eşit fabrika yaptırabilir. Fakat devlet böyle nihâî bir tedbire başvurduğu takdirde, her müteşebbisin bir fabrika isteyeceği münakaşa götürmez bir gerçektir. Bu şartlar altında yeni fabrikalara karşı talep, ne kadar arttırılırsa arttırılsın yine de inşaat sanayiindeki istihsal âmillerinin istihsal kapasitesinin üstünde olacaktır.

Böyle nihâî bir tedbir yatırım talebinde sonusuz bir artış yaratıyorsa, daha vasat tedbirlerin yatırım talebinde daha mahdut bir artış yaratması beklenir. Bu tedbirlerden biri, daha aşağıda bahsedeceğimiz faiz nisbetinin, bir diğeri de gelir ve kazanç vergilerinin değiştirilmesidir. Ekseri, enflasyon korkusu dolayısıyla tam istihdamın mevcut olduğu hallerde gelir vergisinin azaltılması tenkid edilir; zira, istihsal âmillerinin esasen tam olarak kullanıldığı bir sırada gerek yatırım, gerek istihlâk teşvik edilmiş olacaktır. Yerinde bir görüş olan bu tenkid bizi, yeni yatırımın bütününe veya bir kısmına vergi yükünü hafifletme imkânı veren farklılaştırıcı vergi siyaseti fikrine götürmektedir. Nitekim, bunun bir tatbik sa-

hası İngiltere Vergi Dairesince yeni yatırımlar için tanınan başlangıç amortisman indirimlerinde mevcuttur. Statik vaziyetlerde bu esas, teçhizatın bütün hayatı boyunca normal amortisman miktarına nazaran vergi yükünü daha fazla hafifletme imkânı vermemektedir. Teşebbüs için ilk kuruluş yılında vergi yükü daha hafif olmakta; buna karşılık takip eden yıllarda, buna tekabül eden miktarda vergi yükü daha az hafiflemektedir. Diğer taraftan, yıldan yıla devamlı şekilde büyüyen bir teşebbüs için başlangıç amortisman indirimi, büyüme devam ettiği müddetçe verginin daimî surette hafiflemesini temin eder.

Maamafih, vergi yükünü hafifletme imkânının halen mevcut başlangıç amortisman indirimi sistemine inhisar etmesi şart değildir. Teşebbüs sermayesi cesamet itibarile artmasa bile, yatırım yapıldığı zaman teşebbüs için vergi yükünün hafiflemesine imkân verecek diğer usuller düşünülebilir. Vasıtasız gelir ve kazanç vergileri şimdi bile çok yüksek olduğuna göre, subvansiyon verme yoluna gidilmezden evvel, vergi yükünü hafifletme imkânı vererek hususî yatırımı teşvik çok büyük önemi haizdir. Nihayet, yatırıma fiilen subvansiyon da verilebilir.

Yukarıdakilerin bir özetini yaparak, kuvvetli maliye politikası silâhlarının halen mevcut olduğunu veya yaratılabileceğini söyleyebiliriz. Teraküm edilebilecek kapitalin hudutları ne iktisadî kanunlarda, ne de malî tekniğin yetersizliğinde aranmamalıdır. Bu hudutlar, halkın ve şahsî menfaatlerin tahammül kudretince tayin edilmektedir.

#### *d) Para politikası :*

İngilterede para politikası tekâmülü boyunca altın standardına ve İngilterenin ticarî ve beynelmilel menfaatlerine yakından bağlı kalmıştır. Fakat, 1931 yılında altınla paranın bağı kesilince, takibeden 20 yıl zarfında para politikası terkedilmiştir. 1951 - 52 yılında Mr. Butler tarafından yeniden ortaya atılması ve liberal iktisatçıların bunu desteklemesi, bizi bu konuyu teferruatı ile incelemeğe mecbur ediyor.

Para politikasına dair muazzam literatür, çoğu millî ekonomilerde merkezî iktisadî kontrolün tek vasıtası olarak sadece para politikasının mevcut bulunduğu zamandan kalmıştır. Harpten sonra İngilterede bunun hudutları ve ufuklarının ne olacağına dair herhangi bir fikir ileri sürülmek, sözkonusu politikayı destekliyenlerin

bu politikanın gayeleri ve teknik bakımdan tatbik şekline dair şümüllü izahatta bulunmamalarından çok zorlaşmaktadır. Bu konuya dair münakaşalar daha ziyade heyecan ve müphemlikle bulutlanmış bir havada geçmiye mütemayildir. Bu sebepler dolayısıyla, burada, daha önceki kısımda ileri sürdüğümüz hedeflere erişmek bakımından sözkonusu politikanın tesirinin ve faydasının ne olabileceğini mülâhazadan ileri gidemeyeceğiz.

İngiltere'de para politikası altın standardına çok yakından bağlı olarak tekâmül etmiş, millî ekonomideki hareketlerle tediyebilânçosu arasında bir bağ vazifesini görmüştür. Nitekim, «kambiyoya dikkat» parolası, resmî makamların tediyebilânçosuna atfettiği önemi çok iyi belirtmektedir.

Gelenekçi düşünceye göre, faiz nisbetini değiştirmenin ve bununla beraber olarak banka kredi hacmini kontrolün İngilterede tediyebilânçosuna iki şekilde tesiri olacaktı; bunun vasıtasız tesirleri kısa vadeli sermaye piyasası yolile işliyecekti. Şöyle ki, banka faiz nisbetini arttırma veya açık piyasa muameleleri yahutta her ikisi vasıtasile Londra'da kısa vadeli faiz nisbetinin yükseltilmesi, dış piyasalardan sermaye celbedecek, sterlin talebini arttıracak ve altın ihraç temayülünü azaltacaktı. Buna kısa süreli, bir kareye mahsus bir tesir olarak bakılıyordu. Diğer taraftan, sterlin üzerindeki tazyik devamlı olduğu takdirde, İngiltere'deki daralmış kredi şartlarının fiyatları ve gelirleri düşürmesi (veya günümüzdeki Keynezyen iktisatçının belirteceği üzere istihdamın azalması dolayısıyla gelirleri düşürmeğe tesir etmesi) için bu arada vakit kazanılmış olacaktı. Bundan dolayı vasıtalı bir şekilde ithalât azalacak ve dahilde düşen fiatlar dolayısıyla ihracat genişliyerek tediyebilânçosu düzelecekti.

Gelenekçi nazariyenin esasını maliyetteki değişikliklerin tesirlerini rasyonel bir şekilde hesaplamak teşkil ediyordu. Daha yüksek faiz nisbetinden faydalanmak için sermaye dış piyasalardan Londraya gelecekti. Kredinin pahalılaşmasından ötürü ise, dahilde yatırım azalacak ve böylece marjinal yatırımlarda kârlar ortadan kalkacaktı. Diğer taraftan, faiz nisbetinin yükseltilmesi mesken ve elektrik santralleri inşası v.s.. gibi, amortismanına nazaran faiz masraflarının yüksek olduğu uzun vadeli yatırımlara daha çok tesir edecek, buna karşılık kısa vadeli tasarılar daha az müteessir olacaktı. İşte bütün bunlar, çeşitli yollarla millî ekonomide optimal bir vaziyet yaratmak isteyen rasyonel bir iktisadî politikaya dahil edilebiliyordu.



İki Dünya Harbi arasındaki devrede ve 1945 'denberi memleketler arasındaki sermaye hareketleri, kambiyo hadlerinin değıştirmesi, döviz kontrolünün konması veya gevşetilmesine dair korkular ve ümitler, ve siyasî faktörlerin çok daha fazla tesiri altında kalmaktadır. Beynelmîlel piyasada en yüksek faiz haddini arıyan paranın hareketleri, siyasî mülâhazalarla seyyaliyeti fazla veya az olan paranın hareketleriyle müşkül duruma düşmektedir.

Mr. Butler'ın sterlinin borsa kıymetini düşürmeğe çalışan spekülasyon hareketine karşı 1952 yılında kazandığı muvaffakiyetin sırrı bu mülâhazada aranmalıdır [6]. Spekülatörler Londra'daki yüksek faiz nisbetini Mr. Butler'in birseyler yapmak azminde olduğuna, bir daraltma politikasına başlandığına ve «sağlam bir maliye siyaseti» tesis etmek istediğine delil saymış olabilirler. Gerçi, bu çeşit görüşler ekserî gayri makûldür; fakat bundaki kat'î mülâhaza, döviz kontrolleri ve iktisadî hayatta büyük çapta devlet müdahalesinin henüz mevcut olmadığı ve sermayedarların bilhassa hoşlandığı «iyi eski günler» i hatırlatan bir usulü kullanmak olabilir. Bunu, radar, atom silâhları gibi yeni keşfedilmiş silâhlar tesirsiz kalınca süvari kuvvetine başvuran Albay Blimp'in usulüne benzetebiliriz.

Hiçbir hükûmet ve bilhassa ister istemez zenginler ve malî teşekküllerin faal düşmanlığı değilse bile şüphelerine karşı çalışan hiçbir İşçi Hükûmeti, ne kadar gayri makûl görünürse görünsün, bu gibi psikolojik mülâhazaları gözden uzak tutamaz. Bundan başka, 1951-52 yılında sermaye hareketleri üzerindeki müsbet tesirlerin gayri makûl faktörlerin sonucu olduğu eğer doğruysa, bundan paranın muntazam bir düzenleyici vasıtası olarak kullanılmıyacağı neticesi

[6] Teferruatlı bir döviz kontrol sisteminin mevcut olduğu bir zaman, serbest sermaye hareketleri nasıl mevcut olabilir? Bu soruyu cevaplandırmak için bir not değil, fakat bir kitap lâzımdır. Maamafih, aşağıdaki birkaç noktayı izaha yarıyabilir: 1) Sterlin elde eden birçok memleketin halen bunu dolara tahvil yetkisi vardır, fakat bunu ne zaman yapabilecekleri bildirilmemiştir. Bir devrede sterlin biriktirip, daha sonra bunu dolara tahvil edebilirler. 2) İngilteredeki ihracatçı, elindeki doları hazineye vererek, bunun yerine sterlin almak zorundadır; fakat hazineye devir tarihi çok fleksibeldir. Eğer bir devaluasyon bekleniyorsa, tabii ihracatçı izin verilen müddetin sonuna kadar dolarları muhafaza edecektir. Aynı fleksibilite ithalâtçı için varittir. Eğer ihracatçı sterlin teslimini mutaddan geciktirirse, ve ithalâtçı mümkün olan sür'atle dolar ele geçirirse, bunun tediye bilançosu üzerinde önemli tesirleri olabilir. 3) Döviz kontrol sisteminde, bilhassa diğer sterlin sahası memleketleri vasıtasıyla kaçamak noktalar bulma teşebbüsü daima mevcuttur.

çıkar. Aslında bunun kuvvetini daha ziyade, ifade ettiği gerçeği hiç kimsenin tam olarak bilmemesinde, fakat çoğu kimsenin sağlam bir vaziyet olarak düşünmesinde aramalıdır. Maamafih, birçok kimsenin buna inanmadığı herhangi bir vaziyette, faiz hadlerindeki yükseliş tesirsiz kalmağa mahkûmdur.

Para politikası millî hudutlar içinde tesirlerini, yatırım üzerindeki tesirleri vasıtasile icra eder [7]. Yüksek faiz haddi, iki şekilde yatırıma mâni olabilir. Bir kere, ödünç almanın fiatı artacak, kâr ümitleri aynı kaldığı takdirde bu yatırımın hacminde bir azalışa sebep olacaktır. Diğer bir nazariye de, faiz hadlerineki değişimin, kâr ümitlerini de değiştirmesidir. Buna göre, faiz hadlerindeki fiilî bir artış, gelecekte bir deflasyon olacağına işaret eder. Eğer bu işarete önem verilmezse, resmî makamlar nisbeti daha da yükseltebilir. Temkinli bir müteşebbis ise, bu işareti görür görmez, yatırım plânlarını daraltma yoluna gider. Sözkonusu nazariyeye göre esas mesele belirsizliğin yaratılmış olmasıdır. Mr. Butler'ın politikasında yatırıma herhangi bir engelin belirsizlik faktörü dolayısıyla ortaya çıkmış olması lâzımdır. Zira, kredi fiatındaki artıştan müteessir olabilecek mesken inşaatı, devletleştirilmiş sanayiye yatırımları gibi uzun vadeli yatırımların büyük bir kısmı, artan faiz nisbetlerinden diğer sebeplerden ötürü önemli nisbette muaf tutulmuştu. Bundan ötürü, maksadın herhalde maliyet mülâhazasının en az önemli olduğu, fakat psikolojik faktörlerin üzerinde büyük tesirler icra ettiği sınaî yatırımları tahdit etmek bulunduğu kabul edilebilir.

Belirsizliğin yaratılması, «ödünç alma fiatının» yatırım üzerindeki tesirlerine zıd teşkil etmez. Aksine, onu kuvvetlendirdiği söylenebilir. Birden kâr ümitlerinde belirlilik azalmakta; halbuki diğer taraftan, kâr elde etmek için gereken ödünç almanın fiatı yükselmektedir. Bunlar yatırımı daraltıcı tesirlerdir. Eğer biricik mesele makine, ham madde, v.s. diye çeşidine bakmaksızın, hangi sanayide olursa olsun mecmu yatırımı daraltmak olsaydı, para politikasının bu daraltıcı hususiyeti tathiki lehindeki iddiaları kuvvetlendirebilirdi. Halbuki gelenekçi para politikasının esaslı bir unsuru, sadece mecmu yatırım hacmini düzenlemek olmayıp, buna ilâ-

[7] Geçmişte bazı yazarlar, gelirlerin muayyen olduğu hallerde istihlâk seviyesinin faiz haddinin tesiri altında kaldığını iddia etmiştir. Maamafih, herhalde bu tesir mühimsenmiye değmez, hattâ tesirin doğru yönde olması da zârurî değildir.

veten hangi sanayide bu daraltmayı yapmak gerektiğini tayindir. Bu görüş zımnen, kârlılığı yatırımın sosyal faydasının en iyi ölçüsü olarak kabul etmektedir; faiz haddinin yükselmesi, kâr ümitleri en düşük olan marjinal yatırımları ortadan kaldıracaktır. Geçmiş için böyle birşey varit olsa bile, günümüzde durumun bu merkezde olmadığına şüphe yoktur. Mr. Butler'ın takip ettiği para politikasının ilk yıldaki işleyişini gözden geçiren Lloyds Bank Umum Müdürü A. H. Ensor şöyle diyordu [8].

«Geçmişteki tecrübeler, müstakrizlerin bankalardan ödünç almak imkânı aradıkları hallerde, faiz haddinin çok önemli bir faktör olmadığını göstermektedir. Bundan dolayı, para politikasının diğer veçhesi rolünü burada, yâni bankaların priorite sırası itibarile düşük saydıkları istikraza fiilen mâni olmakta oynamalıdır.»

Kredi tahdidi, bankaların veya diğer kredi müesseselerinin tefir ettikleri üzere, sadece müracaat edenlere aynı fiatı bildirerek, ödünç alma kararının verilmesini kâr ümitlerinin tayinine bırakmak değildir; daha ziyade, ödünç vermenin şartlarını değiştirmek ve muayyen tip istikrazın yapılıp yapılmıyacağını tayindir [9]. Kredi kararları çoğu itibarile bir priorite sistemine göre idare edilir. Fakat asıl mesele, muhtelif müesseseler arasında priorite dereceleri bakımından bir uygunluk olup olmadığına ve bunların devletin umumî iktisadî politikasına bağlanıp bağlanmadığındadır. İhracat, millî müdafaa gibi en ön saftakiler için bu bakımdan hiç şüphe yoktur. Fakat, priorite listesinde daha düşük derecede bulunanlar için ne söyleyebiliriz? Her banka müdürü kendi «millî önem» düşünmesine göre mi karar vermektedir? Bunun başka türlü olabileceğini düşünemiyoruz. Zira, bankacılık sistemi millî ekonominin umumî düzenlenmesine doğrudan doğruya dahil edilmediğinden, başka türlü olması da pek mümkün değildir.

Buraya kadar para politikasına karşı yaptığımız başlıca tenkid, bunun millî ekonomi üzerindeki bellibaşlı tesirlerini belirsizlik yaratma yolile icra etmesidir. Bir müteşebbisin vazifesi rizikoları yüklenmek olabilir; fakat esasen bol miktarda mevcut bulunan rizikolara hükümetin daha da ilâve etmesi garip görünüyor. Değişik tip yatırımlar arasında bir seçim yapmağa gelince, burada esas

[8] (*Economic Journal*) : Aralık, 1952, s. 271.

[9] Burada şunu da söyleyelim ki, para politikasının en heyecanlı taraftarları sık sık fiat sisteminin faziletlerine atıf yaparak iddialarını desteklemektedir.

mesele, ticarî müesseselerin halen tefrik yapmakta tatbik ettikleri âdetleri birbirine intibak ettirmektir. Eğer para politikasının meselâ krediyle satış mukaveleleri v.s.. e hakim olan kaideleri de ihtiva ettiği kabul edilirse, bu takdirde, küçük de olsa millî ekonomiyi idarede bir rolü var demektir. Fakat, ekseri düşünülenin bu olmadığı görülmüyor.

Para politikasının en büyük faydasının fleksibl olması, iktisadî bünyedeki her hücreye tesir eden vasıflarının bulunması ve bundan başka tadil edilebilmesi veya geri döndürülebilmesi olduğu iddia edilmiştir [10]. Bu vaziyet 1913 den evvelki yıllar, hattâ 1920 yılları için varit olabilir. Fakat o zamandanberi vukua gelen başlıca iki değişiklikten ötürü, günümüz için varit olması şüphelidir. Bir kere, sık sık temdit lüzumu gösteren ve dolayısıyla maliyeti faiz hadlerindeki değişikliği oldukça sür'atle aksettiren kısa vâdeli âme borçları halen çok önemlidir. Yalnız 1952 yılında Mr. Butler'ın para politikası, yükselen faizlerin yükü olarak Maliyeye 60 milyon sterline malolmuş ve bunun bir kısmı tediye bilânçosuna doğrudan doğruya munzam bir yük tahmil etmiştir. Bu usul, aynı hacimdeki bir yatırımı daha pahalı bir azaltma şeklindedir. Tabîî Maliyeye safî yükü 60 milyon sterlinden azdır. Zira, bunun önemli bir kısmı gelir vergisi ve surtax; ve safî gelir sarfedildiği takdirde vasıtalı vergiler şeklinde hazineye ödenecektir. Fakat, aynı dereceye kadar olmasa bile, bu, vergilerin yüksek olduğu bir ekonomideki herhangi bir devlet sarfiyatı için varittir. Sözkonusu güçlüğü kredi üzerine — meselâ banka avanslarına — bir vergi koymakla yenmek kabilidir [11]. Böylece alıcının elde ettiği miktar arttırılmaksızın borçlu için fiat yükseltilebilir. Maamafih, aynı neticelerin çoğu diğer kontrol usullerile de sağlanabileceğine göre, bunun gerektirdiği karışık kontrol sisteminin, bütün ekonomiyi idare etmek kudretinde elde edilen artışa değip değmeyeceği şüphelidir.

İkinci nokta, vasıtasız vergiler yüksek olduğu hallerde, para piyasasının resmî makamların arzularına karşı daha az hassas olmasıdır. Gelir vergisi sterlin başına 9 şilin 6 d. ve surtax daha da yüksek olduğu zaman, %2,5 üzerinden 100 sterlin uzun vadede % 1 1/4 hattâ daha az safî hasılat sağlayacaktır. Bu nisbetin % 4, hat-

[10] Lord Brand, *Economic Journal*, Aralık 1952, S. 718.

[11] «Economic Survery for 1953» e göre, 1951 de istihsal âmillerine nazaran fiata göre reel talepteki değişiklik; gayrisafî sabit yatırım için 35 milyon sterlin stoklar ve yapılmakta olan iş için 450 milyon sterlindir. Fakat, bu düşüşü yükselen faiz haddine atfetmek doğru değildir.

tâ % 3 e yükselmesi önemli sermaye kaybına sebep olacaktır. İşçi hükûmeti, bir yükselişe mâni olmak için bütün tedbirleri kullanmaya hazırlanmış olsaydı ve bu nisbetin yükseltilmesine müsaade etmemekte ısrara devam etseydi, harpten hemen sonraki % 2,5 nisbetini 1947 de de muhafaza edebilirdi. Fakat, piyasa üzerindeki kontrol gevşetildi, uzun vadeli faiz haddi birden aşağı yukarı % 4 e yükseldi, buna uygun olarak devlet tahvilâtının kıymeti düştü. Bu politikanın terkedilmesi, 1947'nin hatırası silininceye kadar hiç kimse buna tekrar kapılacağı benzemiyor demektir. Bundan ötürü, gelecekte değişen bir nisbet istendiği takdirde, vasatî nisbetin oldukça yüksek olması gerekecek ve buna uygun olarak da Maliyeye yükü daha fazla olacaktır.

1952 yılında para politikasının İngilterenin iç politikasında faydalı bir hizmet gördüğü kabul edilirse, bu sadece sanayide yatırımı tahdit etmiş ve bir önceki yıla nazaran stoklarda bir azalma husule getirmiş olmasından ibarettir. Tabii, bu gelişmenin ne kadarının yükselen faiz haddine atfedilebileceği de şüpheye değer. İngiltere ekonomisinin istikbalini gözönünde tutan bir politikanın sanayideki yatırımları önemli miktarda arttıracak mahiyette olması lâzımdır. Bu bakımdan vasatî faiz haddinin düşük olması gerekir. Fakat, düşük vasatî hadler, efektif talebi kısa vadede düzenleyen bir vasita olarak faiz hadlerinde sık sık değişiklik yapmayla kabili telif değildir. Bundan ötürü, faiz hadleri hususunda politika, faiz hadlerini önce halen bulunduğu seviyede stabilize etmek ve sonra yavaş yavaş indirmek olmalıdır. 1947 ve 1952 deki hadiseler piyasayı ciddi şekilde sarstıklarından, bu ameliyenin gayet tedricî olması lâzımdır.

Maamafih, krediyle satış mukavelelerinin şartları veya açık kredi verme şartları gibi, «vasıtasız para kontrolleri» diyebileceğimiz kontrollerin sıklığında bir değişme yapılmaması için hiçbir sebep yoktur. Hükûmet halen İngiltere Bankası kanunu ile anonim şirket olan bankalara direktif vermeğe yetkilidir ve bilhassa, prensip itibarile aynı neticeleri verebilecek vergileri koymanın kolay olmadığı hallerde, bunların muhtelif çeşit sarfiyata yolağan kredilerin hacmini genişletmek veya daraltmakta kullanılmamaları için hiçbir sebep mevcut değildir.

## V. — Enflasyon Meselesi

### a) Aşırı talep :

Mecmu talebin sanayiın arz kapasitesinden daha hızla arttığı hallerde, aşırı talep dolayısıyla fiatlar artacaktır. Hiç şüphesiz, İkinci Dünya harbi sırasında ve harpten hemen sonraki devrede İngilteredeki fiat artışlarının başlıca sebebi aşırı taleptir; fakat, 1950 denberi fiat artışlarında rol oynayan esaslı bir faktör olmadığı da hemen hemen muhakkaktır. Maamafih, eğer İngiltere tediye bilânçosunun vasatı vaziyetini düzeltme teşebbüsü ile beraber sür'atli bir sınaî inkişaf programı da tatbik ederse, aşırı talep meselesinin ve neticesi olarak da fiat artışlarının tekrar zuhur etmesi ihtimal dahilindedir. Zira, gördüğümüz gibi, bazı değişikliklerin millî ekonomi üzerindeki kat'î tesirlerini tahmin kolay değildir ve hükümetlerin malî tedbirlerin alınmasında en kolay yolu tercihe temayül etmeleri tehlikesinin mevcudiyeti aşikârdır.

Maamafih, bir miktar aşırı talebin, ortaya çıkması ile hemen enflasyon yaratması lâzımgelmez. Zira, bilindiği gibi, tam istihdam kesin bir nokta değildir. Bir miktar işsizlik mevcut olduğu müddetçe, artan talep karşısında istihsal arttırılırken, birden muayyen bir noktaya erişilmesi ve artık onun fevkinde istihsalin arttırılmaması varit olamaz. Stokların tahavvülü, teslim tarihinin uzatılması veya kısaltılması, iş müddetinin normalden az veya çok olması gibi noktalar, talepteki az bir fazlalığın tesirlerini giderebilirler. Bundan başka, mecmu talep mefhumu da burada oldukça yanıltıcıdır. Piyasa, mütecanis mal ve hizmetler arzeden bir tek büyük piyasa olmayıp, birbirilerile bağıllık derecesi farklı, birbirinden ayrı sayısız piyasalar mevcuttur. Herhangi bir devrede, bir sektörde darlık başlayabilir, halbuki bir diğerinde fazla istihsal olabilir. Eğer darlık önemli miktara varıyorsa, tabii, yukarda saydığımız imkânların tesiri yavaş yavaş kalmıyacaktır. Ancak bu gibi hallerde dahi, fiat artışlarından kaçınılması imkânsız değildir: kıtlaşan malı müstehlik veya müstahsile doğrudan doğruya tahsis ederek veya vesikaya tâbi tutarak fiat artışlarına mâni olunabilir. Buradaki güçlük, vasıtasız kontrollerin arz ve talep arasındaki fark büyük olduğu zaman küçük olduğu zamana nisbetle daha iyi işliyebilmesindedir. Meselâ, mecmu çelik talebi, mevcut arzın iki misliyse, vesika usulünün zarureti aşikâr olduğundan, müstehlikin kabul edeceği ve hükümetin de idare edebileceği bir vesika plâni hazırlamak mümkün olabilir. Arz nok-

sanlığı, % 5-10 civarında olduğu zaman ise, zarurî ile zarurî olmayan maddeler arasındaki hudut daha müphemleştigiinden, halen mevcut vesika usulü plânları başarısız kalmağa mahkûmdur ve yeni plânları tatbik de imkânsızdır.

Bu sebepten ötürü, umumî bütçe plânlamasının hudutlarının okuyucunun burada bizden beklediği açık ve kesin bir izahını yapmamız mümkün olmamaktadır. «Fleksibilite yaratmağa yetecek bir desenflasyon» veya «İktisadî sistemi, vasitasız kontrollerle artmasına mâni olunan biraz aşırı taleple idare etmek» gibi deyimleri yazmak kolaydır; gerçi pek fazla değilse de, bu deyimler yine bize birşeyler göstermektedir. Birkaç yıl önceden, darlığın en şiddetli ve enflasyon tehlikesinin en fazla olacağı noktaları tahmin etmek mümkün değildir. Meselâ, çeliği ele alalım. Eğer çelik istihsalı kapasitesi artırılacaksa, bunun için çeliğe ihtiyaç olduğuna göre, vasitasız tesiri çelik arzını azaltmak olacaktır. Böylece, hiç olmazsa yatırım programının ilk bir iki yılı zarfında çelik için vesika usulüne başvurma lüzumu ortaya çıkabilir. Fakat, tediye bilânçosunun durumu müsaitse, ithalâtı arttırmak veya muvakkaten ihracatı azaltmak yoluyla vesika usulüne ihtiyaç kalmıyabilir. Çelik bakımından, çelik istihlakını doğru olarak gösteren bir vasita olması ve bunun da makina ve tesiste yapılan yatırımların istikametini aydınlatması itibariyle kontrol mekanizmasını devam ettirmek şayanı arzudur. Fakat kaide olarak, arızî darlıkları idare için vasitasız kontrolleri yeniden koymak pek kolay ve pürüzsüz bir iş olmamaktadır. Bundan dolayı, devamlı bir aşırı talebin önemli olmadığı söylenemez.

Aşağı yukarı aynı şekilde, elde stok bulundurma gibi nazarı olarak vergiye nazaran kredi kontrolleri ile daha kolay idare edilebilen bazı şeyler vardır. Daha önce faiz haddindeki değişikliklerin ciddi mahzurları olduğunu iddia etmiştik; fakat bu hiçbir zaman, hususî maksatlar için gerektiği hallerde geçici kredi kontrolü kullanmamalıdır, demek değildir.

Yukarıdaki meselelere kesin cevaplar verenler — ki maalesef bunların sayısı oldukça fazladır — ya piyasanın âdil olduğunu farz eden ve dolayısıyla seçici olmayan bir nakdî düzenlemeye inananlar; veya idarî güçlükleri gözönünde tutmayıp, bütün inançlarını kontrollere bağlayanlardır. Bizim vardığımız netice ise, maliye politikasının çoğu itibarile aşırı talebi kontrol işini başarabileceği, fakat zaman zaman seçici kredi kontrolleri ve bazı stratejik sektörlerin, bu arada bilhassa ithalât inşaat ve çelik sanayiinin doğrudan doğruya kontrolü suretile desteklenmesi lâzımlıdır.

### b) Ücret Enflasyonu :

Hammadde veya ücretlerde kendiliğinden husule gelen artışların fiatları arttırma hususunda yaptığı tazyik daha önemli bir mesele teşkil eder. İthalâtın maliyetindeki bir artışın iki tesiri vardır: pahalı hammaddeler, mamûllerin maliyetini ve pahalı gıda maddeleri de, ekseri biraz gecikmeyle hayat pahasını yükseltecektir. Hayat pahasının artması nakdî ücretlerin yükseltilmesi talebine yolaçacak, bu kabul edildiği takdirde, istihsal maliyeti daha da fazlaşmış olacaktır. Aynı şekilde, nakdî ücret haddinde kendiliğinden husule gelen artış maliyet masrafı ve dolayısıyla de fiatları arttırır. Yükselen fiatlar, ücretlerin daha da artmasına sebep olabilir ve bu böylece devam eder. İthal malları fiatındaki yükseliş subvansiyonlarla azaltılabilir. İzahatı fazla uzatmamak için bu kısımda sözkonusu fasit dairenin yalnız ücret veçhesi üzerinde duracağız.

İngilterede ücret pazarlığının bünyesi, tam istihdam şartları altında bir fasit daire yaratmaya pek uygundur. Muhtelif sendikalar ve meslekî teşekküller birbirinden oldukça müstakildir ve hepsi serbest kollektif pazarlık prensibine çok sıkı bağlıdır. Sadece bir tek sendikanın nakdî ücretleri arttırması ile üyelerin reel ücretlerinin de eşit miktarda artacağı aşikârdır; halbuki, bütün sendikaların nakdî ücretleri arttırması, bütün fiatlarda bir artışa sebep olarak reel ücrete pek az tesir edebilecektir. Öyleyse, yatırımda sür'atli bir yükselme olduğu hallerde bilhassa ilk birkaç yıldan sonra, müstahsiliyette yılda %3-4 e varan önemli bir artma olması lâzımdır. Nakdî ücretlerde bu nisbetteki yıllık bir artış, umumî bir fiat yükselmesine sebep olmaksızın massedilebilir. Fakat ilk zamanlar, yeni sermayenin istihsalı, bilhassa istihsaldeki artışların önemli bir kısmının ihracata tahsis edilmesi dolayısıyla, istihlâk malları sanayiine tesir etmiyecektir. Bundan ötürü, ücretlerin sebep olduğu enflasyonun büyük bir iktisadî gelişmenin ilk devrelerinde görülmesi daha muhtemeldir.

Bazı iktisatçılar, istihdam seviyesinin düşmeye bırakılarak, sendikaların pazarlık kudretinin zayıflatılmasile, sözkonusu güçlüğü bertaraf edilebileceğini ileri sürmektedir. Fakat, sendikaları zayıflatarak nakdî ücretlerin müstahsiliyetten daha hızla artmasına mani olacak işsizlik haddinin, siyasî bakımdan tahammül edilebilir olduğuna dair hiçbir delil mevcut değildir. Kanaatimizce, bu % 5 veya daha fazla olabilir, yâni bir milyon işsiz bulunabilir. Fakat,



bundan az bile olsa, yine de boşuna israfa yolaçacaktır. 1952-53 yılının olayları, liberal iktisatçı ve gazetecilerin biraz işsizliğin müstahsiliyet ve gayreti teşvik edeceğine dair ileri sürdükleri nazariyeleri isbat edecek hiç birşey göstermemiştir. Aksine, 1951-52 yılları arasında işgücü başına müstahsiliyet düşmüştür. Tabii, bir tek devreye bakarak netice çıkarmak doğru değildir; ancak, elde tek delil olarak bu olay mevcuttur, ve İngilterede devamlı bir işgücü azlığının müstahsiliyetin artmasını teşvik edeceğine dair görüşün, arzudan doğan bir fikirden daha fazla birşey olduğu iddia edilebilir.

Durum böyleyse, ücretlerin sebep olduğu enflasyon meselesi yine mevcut kalmaktadır. Bunun için ne yapılabilir? 1948 yılında İşçi Hükûmeti sendikaların ihtiyarî tahdidine müracaat ederek bunu durdurmağa teşebbüs etti. Başlangıçta bu siyaset başarı kazandı, fakat bilhassa hayat pahasının yükselmeğe devam etmesinden ötürü, yavaş yavaş başarısını kaybetti. 1948 deki teşebbüsün başarısızlığı, kısmen 1949 daki devaluasyonun fiat ve ücret artışlarına imkân vermesi ve kısmen de Korede harbin patlamasile fiatların yükselmesi dolayısıyla, tediye bilâncosuna bir zarar vermedi. Fakat bu gibi talihe bağlı imkânlara hiçbir zaman güvenilemez.

İngiltere için tasarlanan yatırım programı, ilk birkaç yıl dahilî piyasada istihlâk malları ve hizmetlerin hacminde bir artışa imkân vermiyecektir. Bundan ötürü, alınacak ilk tedbirin, 1) halk kütlelerinin istihlâk ettiği zarurî mallar ve hizmetlerin maliyetini stabilize etmek ve; 2) nakdî gelirlerin artışını muvakkaten durdurmak, olmak üzere iki kısmı olmalıdır.

1) İstihlâk mallarının *bütün* fiatlarını stabilize etme teşebbüsü sözkonusu bile edilemez. İthal mallarının fiatları programda kabul edilen fiatlardan daha fazla lehte veya aleyhte hareket edebilir ve önceden tahmin edilemeyen bu değişikliklerden elde edilen kârların veya uğranılan zararların bir kısmı, vasitasız vergilerin veya zarurî olmayan mallar üzerinden alınan vasıtalı vergilerin nisbetini alçaltmak veya yükseltmek suretile müstehlike in'ikas ettirebilir. Fakat subvansiyonlar ve fiat kontrolleri yolile fiatları stabilize edilebilen zarurî maddelerden müteşekkil bir aile bütçesi tesbit edilmelidir. Hükûmet, bu bütçenin dışındaki maddelerin fiatlarındaki tahavvüllerin nakdî ücretlerin arttırılması talebinde öne sürülmiyeceğine dair sendikalarla anlaşmalıdır [12].

[12] Hiç olmazsa, muayyen hudutlar dahilindeki fiat tahavvülleri için

2) Dahilde istihlâk hacmini arttırma mümkün olur olmaz, nakdî ücretlerin arttırılması için müsait bir vaziyet olacaktır. Bu artışlara imkân verilmesi veya mamullerin İngiltere dahilindeki fiyatını düşürmeğe teşebbüs edilmesi, dış şartlara bağlıdır. Fiyatları düşürmeğe teşebbüs edildiği takdirde, nakdî gelirlerin yine müstakar tutulması lâzımdır; fakat, satın alma gücünde, iç piyasada fiyatların inmesiyle bir miktar artış sağlamak mümkündür. Ancak, otomatik olarak bunun husule gelmediği nisbette, vergileri indirmek yolile bir miktar munzam satın alma gücü ortaya çıkabilir. Dış şartlar nakdî gelirdeki bir artışa cevaz verdirecek mahiyetteyse, bu halde mesele bu artışın kimin için olacaktır. Gelirleri «dondurmak» tan vazgeçilmesi, aşırı bir artışa yolaçabilir. Bundan dolayı, artışlarda bir proirite sırası takibe gayret edilmelidir. Münferit sendikalar veya meslekî teşekküllerin ister T.C.U. ister hükûmet olsun, kollektif pazarlık haklarını herhangi bir merkezî organa bırakmaları beklenemez. Fakat ilgili başlıca sendikaların müzakerelerini aynı zamanda, birbirlerine paralel olarak yapmaları kabil olmalıdır. Sendikaların ilk talepleri yapmalarından sonra, a) işverenlerin vereceği cevaplar ve, b) diğer sendikaların bu taleplere karşı vereceği cevaplar muvacehesinde bunlar yeniden gözden geçirilebilir. Meselâ, ilk taleplerde A,B,C,D sendikaları, sırasıyle %20, 15, 10 ve 10 artış istemişlerse, aynı neticelerin yine sırasile % 10; 7,5; 5 ve 5 artış istenmesiyle elde edileceği âşikârdır. Zira, ikinci halde ücret artışlarının fiyat üzerindeki tesiri, buna uygun olarak daha az olacaktır. Birkaç büyük sendika bunu yaptığı takdirde, diğerlerinin talepleri, fiyat politikasının umumî gayelerine zarar verilmeden halledilebilir.

Yukarda yaptığımız, mümkün olan yolun yalın bir izahından başka bir şey değildir. Ortaya çıkabilecek intizamsızlık ve güçlükleri belirtmek kolaydır. Bundan başka, teknik bakımdan müteşebbislerin kârlarına nazaran ücretler ve aylıkların ayarlanmasının daha kolay olması devamlı bir güçlük teşkil etmektedir. Maamafih, uzun vâdede daha fazla zarara sebep olabilecek korkusuyla alınmış tedbirlere başvurmaktansa, ücretler ve diğer gelirler için birbirini takip eden safhalarda muntazam bir politika tesbit etmek daha akıllıca bir iş olacaktır.

Çeviren

*Gülten Kazgan*

---

bu varit olmalıdır. Durumun ümit edilenden çok daha iyi veya çok daha kötü olması, aynı nisbette değilse bile zaruri maddelerin fiyatlarının bunlara uygun olarak değiştirmek için iyi bir sebep teşkil edecektir.